

200 Χρόνια της Χάρτας του Ρήγα 1797-1997

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ
ΚΟΖΑΝΗ, 18 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1997

Υπό την αιγίδα
του Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων
κ. Απόστολου Κακλαμάνη

του Υπουργού Πολιτισμού
κ. Ευάγγελου Βενιζέλου

του Υπουργού Μακεδονίας Θράκης
κ. Φίλιππου Πετσάλνικου

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΚΟΖΑΝΗΣ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1997

παρατηρητής

Δημήτριος Απ. Καραμπερόπουλος^(*)

Μηνύματα του Ρήγα Βελεστινλή μέσα από τη δωδεκάφυλλη Χάρτα του

Ο Ρήγας, ήδη στα 1796, είχε πάρει τις αποφάσεις του για την εφαρμογή του επαναστατικού του σχεδίου με σκοπό την αποτίναξη της πολύχρονης τυραννίας, την απόκτηση της ελευθερίας και την εγκαθίδρυση της "Ελληνικής Δημοκρατίας". Για την υλοποίηση του επαναστατικού του σχεδίου μεταχειρίστηκε ορισμένα προπαρασκευαστικά μέσα. Ως πραγματικός ηγέτης, ο Ρήγας Βελεστινλής, θέλησε πρώτα να ανυψώσει το ηθικό των Ελλήνων, γιατί πίστευε πως δεν είναι δυνατόν να επαναστατήσει ένας λαός χωρίς να έχει υψηλό ηθικό. Και για τον σκοπό αυτό χρησιμοποίησε ό,τι θα έδειχνε την μεγάλη ελληνική κληρονομιά, βιβλία, χάρτες, εικόνες, τραγούδια.

Έτσι, έχοντας τακτοποιήσει στη Βλαχία τις διάφορες υποθέσεις του, φεύγει για τη Βιέννη, την 1 Αυγούστου 1796, παίρνοντας μαζί του τα χειρόγραφα με τα επαναστατικά του έργα και τους χάρτες του. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι ο Ρήγας, ήδη, από το Βουκουρέστι, είχε αρχίσει να ετοιμάζει τους Χάρτες του. Σχετικά, ο Αυστριακός πρόξενος του Βουκουρεστίου Merckelius ειδοποιεί, στις 4 Αυγούστου 1796, τον υπουργό των Εσωτερικών και της Αστυνομίας Pergen: "*Στις αρχές αυτής της εβδομάδας ένας κάποιος γραμματικός Ρήγας ξεκίνησε από εδώ για τη Βιέννη, όπου σκοπεύει να τυπώσει έναν ελληνικό γεωγραφικό χάρτη*". Μάλιστα, ο Αυστριακός πρόξενος επισημαίνει στον υπουργό του, "*Αυτός ο Ρήγας έχει πολλές φιλίες με τους εδώ Γάλλους και με τον μυστικό απεσταλμένο Gaudien*"¹.

Τα ανακριτικά έγγραφα για τη Χάρτα

Ενδιαφέρον έχει να δούμε τι γράφουν τα ανακριτικά έγγραφα της σύλληψης και ανάκρισης του Ρήγα και των Συντρόφων του, για τη Χάρτα

¹ Βλ. Α. Βρανούση, Ρήγας, Βασική Βιβλιοθήκη, Αθήνα (1954), σελ. 48, όπου αναφέρεται ότι το έγγραφο έχει δημοσιεύσει ο D. Pantelic, στα 1931, στα σέρβικα, του οποίου το βιβλίο μεταφράζεται τώρα στα ελληνικά με τίτλο "Το μαρτύριο του Ρήγα Φεραίου" και θα εκδοθεί υπό την εποπτεία του καθηγητού κ. Ιωάννη Παπαδριανού από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίου-Ρήγα.

της Ελλάδος. Χαρακτηριστικά, στα έγγραφα των Λεγράνδ-Λάμπρου² σημειώνεται: “Όπως δε παρασκευασθή ο ελληνικός λαός προς τοιαύτας διαθέσεις, (επαναστατικές), υπεκινήθη υπό του Ρήγα μετάφρασις του Νέου Αναχάρσιδος, εχαράχθη ιδία Χάρτα των τουρκικών επαρχιών ελληνιστί εις δώδεκα φύλλα...”.

Επίσης, σε άλλο έγγραφο αναγράφεται πως “Όμολογεί ο Ρήγας, ότι συνέταξεν ελληνικούς χάρτας, ων έκαστος πλήρης σύγκλειται εκ δώδεκα τεμαχίων, τον τέταρτον τόμον Νέος Ανάχαρις, ...ταύτα πάντα έπραξεν εξ ασπόνδου μίσους προς το τουρκικόν έθνος και επί τω σκοπώ να διαφύτωση το ίδιον αυτού έθνους περί της παρούσης θλιβεράς αυτού καταστάσεως”³.

Ακόμη, ο εκ Χίου έμπορος και σύντροφος του Ρήγα, Ευστράτιος Αργέντης, ομολόγησε στις καταθέσεις του πως ο “Ρήγας απεκάλυπεν εις αυτόν την επαναστατικήν πρόθεσιν, ήν είχε, συντάσων τους χάρτας και μεταφράζων τον Ανάχαρον...”. Μάλιστα, ο Αργέντης αναφέρει ότι 600 αντίτυπα θα στέλλονταν στη Σμύρνη με σκοπό “όπως πωληθώσι σποράδην εν τη Ανατολή” και κατ’ αυτόν τον τρόπο “διδαχθώσιν οι κάτοικοι την ιστορίαν της αρχαίας αυτών πατρίδος”⁴. Για την επαναστατική πρόθεση του Ρήγα σχετικά με τους χάρτες, το βιβλίο “Νέος Ανάχαρις” και την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, παρόμοια αναφέρουν στις ανακριτικές τους καταθέσεις και οι άλλοι σύντροφοί του, ο εκ Ζίτζας Ιωαννίνων ιατρός Δημήτριος Νικολίδης, οι εκ Καστοριάς αδελφοί Παναγιώτης και Ιωάννης Εμμανουήλ και ο εκ Σιατίστης Θεοχάρης Γεωργίου Τουρούτζιας.

Επίσης, στα έγγραφα του Κων. Αμάντου⁵ καταχωρίζεται η πληροφορία πως ο Αυστριακός υπουργός της Αστυνομίας Πέργκεν έγραφε στον αυτοκράτορα του: “Ο Ρήγας Βελεστινλής... θέλει να ελευθερώση τον Μορέαν δια της βίας από την Τουρκικήν εξουσίαν, προς τούτο δε απεφάσισε να στείλη επαρκή αριθμόν χαρτών εις τον Μορέαν και την Ανατολήν, επίσης δε να μεταφράσση και τον Ανάχαρον, δια να γνωρίση εις τους εκεί κατοίκους την θέσιν της χώρας των και τας αρχάς της ελευθερίας”.

Στο έγγραφο 62 με τίτλο “Βραχεία έκθεσις προς την αυτού Μεγαλειότητα”,

² Αιμ. Λεγράνδ.-Σπ. Λάμπρου, Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων, Αθήνα 1891, επανέκδοτη με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα, 1996, σελ.11.

³ Ο.π., σελ. 61.

⁴ Ο.π., σελ. 75.

⁵ Κων. Αμάντου, Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή, Εν Αθήναις 1930. Φωτοτυπική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 1997, σελ. 85.

τον αυτοκράτορα Φραγκίσκο, σημειώνεται ότι “Ως προπαρασκευαστικών μέσον προς τον σκοπόν τούτον (του επαναστατικού του σχεδίου) συνέταξε και διέδωκεν ο Ρήγας σφόδρα επαναστατικόν τραγούδι, τον Θούριον ύμνον, ηιοίμασε χάρτας της Ελλάδος και των γειτονικών χωρών...μετέφρασεν ελληγιστί το τέταρτον μέρος του βιβλίου Ανάχαρσις με πολιτικές σημειώσεις, εξέδωκεν εικόνας του Μεγάλου Αλεξάνδρου με παρατηρήσεις περί της ανδρείας του...”⁶.

Ακόμη, στο έγγραφο 58 συνοπτικά καταγράφονται τα εξής: “Εκ της πορείας της ανακρίσεως των ψιλακιοθέντων απεδείχθη κατ’ ουσίαν, ότι ο Ρήγας Βελεστινλής εσκόπευε πράγματι να παρασκευάση επανάστασιν εν Ελλάδι προς αποκατάστασιν της αρχαίας ελευθερίας, καθόσον οι συνένοχοι κατέθεσαν εις βάρος του τα εξής:

‘Οτι συνέταξε και εξέδωκε επαναστατικώτατον άσμα υπό τον τίτλον: Θούριος Ύμνος.

‘Οτι εσχεδίασε χάρτας της Ελλάδος εκ των οποίων εις απειλείτο από 12 τμήματα, και ότι ετύπωσε μέγαν αριθμόν αριθμόν αντιτύπων εξ αυτών.

‘Οτι περαιτέρω μετέφρασεν εις την ελληγικήν και ετύπωσε το τέταρτον μέρος του Αναχάρσιδος με πολιτικές προσθήκας, συγχρόνως το έργον το τιπολοφορούμενον: ο ηθικός τρίπους.

‘Οτι εξέδωκεν εικόνα Αλεξάνδρου του Μεγάλου με παρατηρήσεις περί της ανδρείας του, τας εικόνας δε αυτάς, τους χάρτας και τα αντίτυπα των ανωτέρω βιβλίων εν μέρει επώλησεν εις πολλούς Έλληνας ενιαύθα, κατά μέγα μέρος όμως απέστειλεν εις Ελλάδα, Μολδαβίαν και Βλαχίαν προς πώλησιν, δια να διαφώτιση τους κατοίκους και να παραστήση εις αυτούς την αντίθεσιν της παλαιάς και σημερινής καταστάσεως...”⁷.

Το βιβλίο “Νέος Ανάχαρσις”

Στη Βιέννη αυτήν την εποχή, στα 1797, βρίσκονταν και ο εκ Κοζάνης καταγόμενος, Γεώργιος Σακελλάριος, ο οποίος σπούδαζε ιατρική και ήταν μαθητής του διάσημου καθηγητού, ιατρού Πέτρου Φράγκ⁸, διευθυντή του περιφημου νοσοκομείου της Βιέννης. Μάλιστα, ο Φράγκ προστάτησε τον Σακελλάριο⁹ από τις αρπακτικές διαθέσεις της αστυ-

⁶ Ο.π., σελ. 179.

⁷ Ο.π., σελ. 153 κ. εξ.

⁸ Τον ιατρό Peter Frank (1745-1821) μνημονεύει και ο Χριστόφορος Περραιβός, Σύντομος βιογραφία του αοιδίμου Ρήγα Φεραίου του Θεπταλού, Αθήνα 1860. Ανατύπωση Ν. Καραβία, Αθήνα, 1973, σελ. 38 κ. εξ. Επίσης, για τον Φραγκ βλ. Λεάνδρου Βρανούση, Εφημερίς. Η αρχαιότερη ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί. Βιέννη 1791-1797. Εκδότες οι αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου. Ανασυγκρότηση της σειράς σε φωτοτυπική επανέκδοση...έτος έβδομον 1797. Προλεγόμενα, Αθήνα 1995, σελ. 654 κ. εξ.

νομίας, μετά την ανακάλυψη του επαναστατικού σχεδίου του Ρήγα Βελεστινλή, γι' αυτό και σώθηκε.

Ο Γεώργιος Σακελλάριος (1765-1838) είχε αρχίσει να μεταφράζει από τα γαλλικά το βιβλίο του Βαρθελεμύ *"Το ταξείδι του Νέου Ανάχαρση στην Ελλάδα"* (Voyage de jeune Anacharsis en Grèce), που είχε πρωτοεκδοθεί στο Παρίσι, λίγα χρόνια πρωύτερα, στα 1788. Έκτοτε, εκδόθηκε πολλές φορές και μάλιστα είχε μεταφραστεί και στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Ο Βαρθελεμύ (J. - J. Barthelemy, 1716-1795) ήταν αρχαιολόγος και λογοτέχνης, ο οποίος έγραψε αυτήν τη μυθιστορηματική περιήγηση, στα μέσα του 4ου αιώνα π. Χ., στην Ελλάδα, γραμμένη με επιστημονική ακρίβεια, με πολλές παραπομπές και κείμενα από τους αρχαίους συγγραφείς. Ο Βαρθελεμύ ζωντάνευε το αρχαίο μεγαλείο της Ελλάδος. Οι Έλληνες αγάπησαν το βιβλίο και το διάβαζαν στο γαλλικό πρωτότυπο ή σε ιταλικές ή γερμανικές μεταφράσεις. Χαρακτηριστικά, ο Γεώργιος Σακελλάριος γράφει στον πρόλογο του πρώτου τόμου του βιβλίου *"Περιήγησις του νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα"* (Βιέννη 1797), ότι οι Έλληνες *"εδρόσιζον το βιβλίον με δάκρυα, βλέποντες εν αυτώ ζωηροτάτας εκτεθειμένας τας πράξεις και την εικόνα των λαμπρών προγόνων μας. Όσοι δε, αδαείς όντες ξένων γλωσσών, ήκουον άλλους διηγούμενους περί αυτών, επεθυμούσαν με ανέκφραστον πόθον να ιδώσι και εις την ημετέραν διάλεκτον ένα τοιούτον σύγγραμμα, καθώς και οι πρώτοι το ήχοντο"*. Και αυτήν την ευχή και αυτόν τον πόθο ο Γεώργιος Σακελλάριος αποφάσισε να τον ικανοποιήσει. Γράφει παρακάτω στον πρόλογό του, *"Από τον αυτόν ζήλον κατακαϊόμενος και εγώ απεφάσισα να το μεταφράσω εις την διάλεκτον μας..."*.

Έτσι, μετέφρασε τους τρεις πρώτους τόμους, αλλά άλλες φροντίδες τον ανάγκασαν να σταματήσει. Αυτόν τον καιρό ο Ρήγας βρισκόνταν στη Βιέννη και ανέλαβε να προωθήσει την μετάφραση και φυσικά την έκδοση, βλέποντας τη σημασία της έκδοσης αυτής στο να τονωθεί ο πατριωτισμός των Ελλήνων. Αρχισε η εκτύπωση των τόμων και συγχρόνως μεταφράζει τα κεφαλαία για τη Θεσσαλία του τετάρτου τόμου, όπου καταχωρίζει πολλές υποσημειώσεις με ειδήσεις και πληροφορίες.

Ας σημειωθεί ότι το έργο του Βαρθελεμύ *"Νέος Ανάχαρσις"* στα γαλλικά συνοδεύονταν από έναν *"Άτλα"* με ιστορικούς Χάρτες και σχεδιαγράμματα, έργο του περίφημου Γάλλου γεωγράφου και φιλέλληνο

⁹ Βλ. Β. Γ. Σαμπανοπούλου, Οι μετοικεσίες του ιατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλάριου. (Από κατάστιχο λογαριασμών του, των χρόνων 1795-1813), περιοδ. "Ελμειακά", έτος Α', τεύχος 1, Θεσσαλονίκη, Μάιος 1982, σελ. 41-52.

Barbie du Bocage (1760-1825), που είχε τον τίτλο "*Recueil de Cartes Geographiques plans, vues et medalles de l' ancienne Grèce relativis au voyage du Jeune Anacharsis...Paris 1788*". Μάλιστα, σε κάθε σχέδιο παραπέμπει στο βιβλίο του Βαρθελεμύ, κάτι που δεν γίνεται με τη Χάρτα του Ρήγα και αυτό γιατί το βιβλίο του "Νέος Ανάχαρος" εκδόθηκε μετά την έκδοση της "Χάρτας της Ελλάδος".

Η έκδοση της "Χάρτας της Ελλάδος", Βιέννη 1796-97

Ο Ρήγας Βελεστινλής μετά την άφιξή του στην Βιέννη, Αύγουστος του 1796, τυπώνει το πρώτο φύλλο της Χάρτας του, την επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως, που προκάλεσε μεγάλη εντύπωση στους κύκλους των Ελλήνων και των Ευρωπαίων, οι οποίοι κατέτασσαν, πλέον, τον Ρήγα στους χαρτογράφους. Στη συνέχεια, από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Μάιο του 1797, τύπωνε τα υπόλοιπα ένδεκα φύλλα της Χάρτας της Ελλάδος¹⁰. Γράφει σχετικά η "Εφημερίς"¹¹ των αδελφών Πούλιου, στις 20 Φεβρουαρίου 1797, "Εκδοθέντος ήδη του ημίσους της Ελληνικής χάρτας του κυρίου Ρήγα, περί ής εδώσαμεν προλαβόντος την είδησιν και αρεσάσης τους Φιλέλλησιν εξακολουθείται η έκδοσις και του λοιπού ημίσους...". Μάλιστα, στο ίδιο φύλλο, πιο κάτω, σημειώνεται κάτι χαρακτηριστικό για την απόφαση του Ρήγα να ξεκινήσει την επαναστατική του δράση: "Η σαλπυζομένη χάρτα, ετοιμαζομένη τυπούται όλη, ήγουν εις δώδεκα φύλλα... μέχρι τέλους Απριλίου του 1797 έτους και έχει να πωληθή μέχρι τέλους Μαΐου. Οι προσφιλέστατοι φιλέλληνες ημπορούν να γράφουν εις ημάς (τους αδελφούς Πουλίου) δια να τοις σταλή εις αυτό το διάστημα του καιρού επειδή και μετά ταύτα δεν θέλει ευρεθή πλέον εδώ, με το να μησεύη ο εκδότης εντεύθεν...", δηλ. ο Ρήγας είχε αποφασίσει να αναχωρήσει από την Βιέννη για να κατέβει στην Ελλάδα. Είναι αποκαλυπτικές, πράγματι, οι ειδήσεις αυτές. Επίσης, στις 20 Μαΐου 1797: "Είδησις. Ετελείωσεν ήδη και η Ελληνική της Ελλάδος δωδεκάφυλλος Χάρτα του κυρ Ρήγα και πωλείται δημοσίως, τώσον εδώ εις Βιένναν όσον και εις άλλας πόλεις όπου ο ίδιος εφρόντισε να στείλη".

Η Χάρτα αποτελείται από δώδεκα φύλλα, - το καθένα 50X70 εκατοστά περίπου, που αν τεθούν το ένα δίπλα στο άλλο στην αρμόζουσα θέση

¹⁰ Βλ. Γ. Λαΐου, Οι Χάρτες του Ρήγα, Δ.Ι.Ε.Ε.Ε. τόμ. 14, 1960, σελ. 231-312. Η Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα επανεκδίδει τη Χάρτα, στο φυσικό μέγεθος, με επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου με την προσθήκη ενός ευρετηρίου όλων των ονομάτων της, μιας μελέτης για τα νομίσματα από τη νομισματολόγο κ. Βάσω Πέννα και μιας εισαγωγής για τη σημασία της εκδόσεώς της και τα μηνύματά της, που ο Ρήγας περνά μέσα από τη Χάρτα του.

¹¹ Βλ. Α. Βρανούση, Εφημερίς..., ο.π., σελ. 162.

Α. Βρανούση, Ρήγας, Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασικών, Αθήνα 1968, τόμ. 2 σελ 584.

τότε δημιουργείται ένας χάρτης περίπου 2,10μ X 2.10μ Ο Ρήγας για να εμπλουτίσει τη "Χάρτα της Ελλάδος" με ιστορικά στοιχεία και "προς κατάληψιν των παρά του Νέου Αναχάρσιδος ιστορουμένων" πήρε τις επιπεδογραφίες από το συνοδευτικό βιβλίο του Νέου Αναχάρσιδος, το βιβλίο του Barbie du Bucage. Το βιβλίο αυτό περιέχει ένα γενικό χάρτη της Ελλάδος, χάρτες των επί μέρους περιοχών της Ελλάδος, τις επιπεδογραφίες Αθηνών, Σπάρτης, Ολυμπίας Δελφών, Θερμοπυλών καθώς και τις επιπεδογραφίες της μάχης της Σαλαμίνας, της μάχης των Πλαταιών και το Αρχαίο Θέατρο. Ο Ρήγας τοποθέτησε τις εικόνες αυτές σε κάθε μέρος της Χάρτας του, όπου έβρισκε κενό χώρο. Το βιβλίο όμως, του Barbie du Bucage, εκτός από τις επιπεδογραφίες και το θέατρο, που ο Ρήγας πήρε και τα καταχώρισε στη Χάρτα του, περιέχει και εικόνα του Παρθενώνα των Αθηνών. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο Ρήγας δεν καταχώρισε τον Παρθενώνα στη Χάρτα της Ελλάδος. Δεν γνωρίζουμε για ποιο λόγο δεν την χρησιμοποίησε, μια και η εικόνα του Παρθενώνας ήταν γνωστή. Η πιο πρόχειρη απάντηση, που μπορεί να ειπωθεί είναι πως ίσως δεν έβρισκε χώρο στη Χάρτα του για να θέσει αυτό το σχέδιο. Ακόμη και το σχέδιο με το Αρχαίο Θέατρο το τοποθέτησε σε ένα μικρό κενό χώρο δίπλα στην επιπεδογραφία της Μάχης της Σαλαμίνας. Ωστόσο, όμως, παρατηρείται ένας κενός χώρος στη Χάρτα του, που ίσως δεν το εκμεταλλεύτηκε, και είναι το ευρισκόμενο πάνω από την Κρήτη.

Οι επιπεδογραφίες

Το πρώτο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα είναι η επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως, που κυκλοφόρησε αυτοτελώς στα τέλη του 1796. Το τοποθέτησε στο κενό χώρο κάτω και αριστερά από την Πελοπόννησο και αποτέλεσε το φύλλο 1 στη "Χάρτα της Ελλάδος" (1797). Έχει τον τίτλο "*Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως, του Κόλπου και του Κατασιενοπού της, της από το Σταυροδρόμι θέας της, των περί αυτήν και του Σαραγίου, με τας παλαιάς και νέας ονομασίας, παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετιταλού - 1796*". Περιλαμβάνει από την Μαύρη Θάλασσα μέχρι την Προποντίδα, όλην την έκταση του Βοσπόρου, όπου σε ένα τρίγωνο εκτεινόταν η Κωνσταντινούπολις. Στο κάτω μέρος έχει μια πανοραματική άποψη και ακριβώς στη μέση ένα επίγραμμα θλιβερό σα να' ναι ο στεναγμός του Γένους,

"Επιταλόφου οράων, πολίων κλέος, ούδας Ανάσσης

ηδ' αΐσαν στυγεράν, φρίτε βαρυστενάχων"

που θέλει να πει σε ελεύθερη απόδοση από τον Λέανδρο Βρανούση¹²
*"Θωρώντας την Επτάλοφη, τη ρήγισσα του κόσμου,
 κλάψε και στέναξε βαριά για την πικρή της μοίρα"*.

Στην επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως παρέθεσε και έξι νομί-
 σματα, τρία του αρχαίου κόσμου και τρία της βυζαντινής περιόδου¹³.
 Δεν θα ήταν τυχαία αυτή η επιλογή του Ρήγα. Ίσως, θα ήθελε να δείξει
 τη συνέχεια του Ελληνισμού, τη σημασία των δύο κόσμων, του αρχαίου
 και του βυζαντινού. Το τελευταίο δεν είναι νόμισμα, αλλά η χρυσή βού-
 λα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Ο Ρήγας πλάι στο χαρακτηρισμό
 του υλικού "μάλαγμα" πρόσθεσε "*και εδουλώθημεν*", που ποιός ξέρει με
 τι πόνο θα έγραψε αυτήν την φράση. Θα ήθελε να τονίσει ότι είναι δυ-
 νατόν να αποκτηθεί η ελευθερία, εφόσον οι ίδιοι οι Έλληνες αποφασί-
 σουν να αγωνισθούν, να αποτινάξουν την δουλεία.

Στο φύλλο 2 καταχωρίζει την επιπεδογραφία των Θερμοπυλών, όπου ο
 Ρήγας για το μνημείο του Λεωνίδα και των τριακοσίων Σπαρτιατών
 προσθέτει και το επίγραμμα του Σιμωνίδου, και μάλιστα μεταφρασμέ-
 νο στα απλά ελληνικά: "*Όδοιπόρε, περνώντας από την Σπάρτην, ειπέ πως ετά-
 φημεν εδώ πολεμήσαντες δια τους ιερούς νόμους της*". Επίσης, καταχωρίζει
 και την "*Επιπεδογραφία της Σπάρτης και των περί αυτήν*". Ας σημειωθεί ότι
 αναγράφει και τη "*Βουλή των Γερόνων*", όρο τον οποίο ο Ρήγας μεταφέ-
 ρει και στο Σύνταγμά του, στο άρθρο 39.

Στο φύλλο 4 παραθέτει τον τίτλο της Χάρτας, που πλαισιώνεται με
 παραστάσεις από τον αρχαίο πολιτισμό. Στην κορυφή κάθεται η θεά
 Επιστήμη, η οποία κρατεί στο αριστερό χέρι το κηρύκειο και στο δεξί
 στεφάνι και κλάδο από φοίνικα. Στη βάση του θρόνου, δεξιά και αρι-
 στερά, είναι ανηγμένα δύο βιβλία, όπου στο ένα έχει χαραγμένο τον
 Ομηρικό στίχο "*πολλών ανθρώπων ίδεν άστυα και νόον έγνω*"¹⁴ και στο άλλο
 έχει γεωμετρικά σχήματα, παράσταση, η οποία δεν είχε προσεχθεί μέ-
 χρι τώρα. Θα ήθελε, μάλλον να υποδηλώσει πως για την μορφωτική
 ανάπτυξη είναι απαραίτητος η αρμονική συνύπαρξη των θετικών επι-
 στημών με την κλασική παιδεία, που συμβολίζονται με το κείμενο του
 Ομήρου στο ένα βιβλίο και τα γεωμετρικά σχήματα στο άλλο βιβλίο.
 Παραθέτει την Ακρόπολη, παραστάσεις από τους Ολυμπιακούς αγώ-
 νες, αρματοδρομία, ιπποδρομία, πάλη και την Αργώ. Δεξιά παραθέτει
 παράσταση με τον Δευκαλίωνα και την Πύρρα, που ρίχνουν πίσω τους

¹³ Βλ., ο.π., σελ. 581.

¹⁴ Οδυσ., Α, 3.

πέτρες και ξεφτυρώνουν από τη γη τα δύο φύλα του ανθρωπίνου γένους. Στη συνέχεια, θυσιά ταύρου προς τον Δία και τον κολοσσό της Ρόδου, με την πόλη στο βάθος. Στη βάση της προμετωπίδας παραθέτει ένα συμβολικό σύμπλεγμα με την πάλη του ροπαλοφόρου Ηρακλέους μετά της εφίππου Αμαζόνος. Μια παράσταση με νόημα και διαχρονικό μήνυμα αισιοδοξίας για τον Ελληνισμό. Παρακάτω, ο συμβολισμός αυτός αναλύεται και παρουσιάζεται το σχετικό μήνυμά του.

Επίσης, δημοσιεύει την "Επιπεδογραφία των περί τας Αθήνας" και *πάνω από αυτήν καταχωρίζει σε περίοπτη θέση την Επιπεδογραφία της Φεράς νυν λεγομένης Βελεστίνος*". Το τοπογραφικό αυτό διάγραμμα της γενέτειράς του, είναι δικό του δημιούργημα και όχι αντιγραφή. Τοποθετεί πολλά αρχαιολογικά στοιχεία των Φερών και ιστορικά του Βελεστίνου, τα οποία αναδεικνύει. Είναι ένας ύμνος, τιμή στη γενέτειρά του, που όσο θα υπάρχει η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα θα υπάρχει και η Επιπεδογραφία της γενέτειράς του, του Βελεστίνου. Συγχρόνως, ο Ρήγας δείχνει πως ο καθένας θα πρέπει να αναδεικνύει τα ιστορικά στοιχεία του τόπου του.

Στο φύλλο 7 καταχωρίζει την "*Επιπεδογραφία της εν Σαλαμίνι ναυμαχίας*", την "*Μάχη των Πλαταιών*" δίδοντας σημασία στις δύο αυτές σημαντικές μάχες της αρχαιότητας. Ακόμη, στο ίδιο φύλλο παραθέτει και εικόνα του αρχαίου ελληνικού θεάτρου. Με αυτή την καταχώριση, ο Ρήγας θα ήθελε να τονίσει την παιδευτική σημασία του θεάτρου και τη συμβολή του στην πνευματική ανάπτυξη του Γένους. Στο φύλλο 9 παραθέτει την Επιπεδογραφία της αρχαίας Ολυμπίας, ενώ στο φύλλο 12 καταχωρίζει "*Τα περί τους Δελφούς*".

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αναγραφή στο πάνω μέρος των φύλλων 10 και 11, των ονομάτων σοφών και ενδόξων αρχαίων Ελλήνων ανδρών, συνολικά εκατόν δεκατεσσάρων, αρχίζοντας από τον Άδμητο των Φερών. Στη συνέχεια, στο φύλλο 12, αρχίζει να παραθέτει τα ονόματα των "*από Ελλήνων βασιλεύσαντες ενδόξως*", ξεκινώντας από τον Μέγα Αλέξανδρο. Μετά, καταγράφει τους ρωμαίους αυτοκράτορες και συνεχίζει στο κάτω μέρος, στα φύλλα 2 και 3, με τους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Ας σημειωθεί ότι με κεφαλαία γράμματα αναγράφει τα ονόματα Αλέξανδρος¹⁵ και Ιουλιανός. Μάλιστα, δεν σταματά στον τελευταίο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, στα 1453, αλλά ο Ρήγας συνεχίζει και καταγράφει τους σουλτάνους, που συνέχισαν και βρίσκονταν στο θρόνο της βασιλεύουσας, συμβολίζοντας τους με το μισοφέγγαρο, φθάνοντας στον σύγχρονό του Σελίμ

Γ', στα 1789. Μήνυμα αισιοδοξίας, πως θα είναι δυνατόν με την επανάσταση, που ετοιμάζε, να δημιουργηθεί η *"Νέα Πολιτική Διοίκησης"*, με την οποία θα συνεχισθεί η ένδοξη πορεία του Ελληνισμού.

Τα νομίσματα της Χάρτας

Ο Ρήγας γέμισε τη Χάρτα του, εκτός από τις επιπεδογραφίες, με πολλά νομίσματα, περί τα 162 τον αριθμό, και αυτό το κάνει *"προς αμυδράν ιδέαν της αρχαιολογίας"*, όπως σημειώνει στο τίτλο της Χάρτας του. Μάλιστα, παραθέτει και τις δύο όψεις των νομισμάτων, τα οποία περιέχουν παραστάσεις από την ιστορία και τη μυθολογία. Τα νομίσματα έμμεσα δείχνουν τη οικονομική δύναμη και τον πολιτισμό των διαφόρων πόλεων της Ελλάδος. Ο Ρήγας περνά το μήνυμα της ένδοξης ιστορίας και το μεγαλείο της Ελλάδος, που είναι η κληρονομιά των Ελλήνων της εποχής του. Τονίζεται η ένδοξη ιστορία και η μεγάλη κληρονομιά.

Ακόμη, ο Ρήγας ενίσχυε την ιστορική μνήμη των Ελλήνων με την παράθεση στη Χάρτα του πολλών ιστορικών στοιχείων, με τις επιπεδογραφίες, τα νομίσματα, τις ποικίλες αναγραφές του. Ενδεικτικά αναφέρονται μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα από το φύλλο 8 της Χάρτας: *"Εδεσσα. Εδω εθάπτοντο οι βασιλείς των Μακεδόνων"*, *"Πέλλα, πατρίς Αλεξάνδρου"*, *"Στάγειρα. Σιδεροκάψια, πατρίς Αριστοτέλους"*, *"Άβδηρα, Λαγός, πατρίς Δημοκρίτου, Πρωταγόρα"*.

Το θέατρο μέσο για την πνευματική καλλιέργεια

Ο Ρήγας σε περίοπτη θέση της Χάρτας του, στο φύλλο 4, καταχωρίζει το σχέδιο του αρχαίου θεάτρου, θέλο ντας έτσι να δείξει τη σημασία της θεατρικής δραστηριότητας στην πνευματική ανάπτυξη των Ελλήνων, όπως γινόνταν κατά την αρχαιότητα. Γι' αυτό εξάλλου, την επαναστατική αυτή χρονιά, στα 1797, μετέφρασε και τύπωσε το βιβλίο του *"Ηθικός Τρίπους"*, όπου περιέχονται τα δύο θεατρικά του έργα *"Τα*

¹⁵ Μάλιστα, ο Ρήγας Βελεστινλής την ίδια χρονιά, στα 1797, τυπώνει στην Βιέννη και την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τονίζοντας την γενναιότητά του και τα κατορθώματά του, προσφέροντας έτσι ένα παράδειγμα και μήνυμα αισιοδοξίας. Ας σημειωθεί και κάτι άλλο σημαντικό, πως ο Ρήγας αυτή την χρονιά, που ο Ναπολέοντας Βοναπάρτης θεωρείτο ελευθερωτής των λαών, και αρκετοί Έλληνες του γράψαν εγκώμια και ύμνους, δεν έγραψε καμμία ωδή, κανέναν ύμνο στον Βοναπάρτη και στα στρατεύματά του, αλλά τύπωσε την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Προσφέρει μήνυμα σημαντικό στους Έλληνες του τότε και του σήμερα.

Ολύμπια” του Μεταστάσιο και “Η βοσκοπούλα των Άλλεων” του Μαρμοντιέλ. Μάλιστα, στο πρώτο βρίσκει την ευκαιρία και με τα πιο έντονα τυπογραφικά στοιχεία της εποχής του, ο Ρήγας τονίζει την λέξη “Ελευθερία”, κάτι που δεν γίνεται στο πρωτότυπο. Στο δεύτερο έργο παραθέτει ιδιαίτερα τη φράση του Μαρμοντιέλ, “Ο ιερός της πατρίδος έρωσ εμπυλνεί εις την καρδίαν και η καρδιά δεν γηράσκει ποτέ”.

Η δύναμη του πνεύματος, δύναμη του Ελληνισμού

Σημαντική θέση στην προμετωπίδα της Χάρτας της Ελλάδος, κατέχει η παράσταση, όπου ο ροπαλοφόρος Ηρακλής παλεύει με την έφιππο Αμαζόνα. Σημειώνει ο Ρήγας στη Χάρτα¹⁶ του ότι το ρόπαλο υποδηλώνει την ελληνική δύναμη, ενώ το αμφίστομο τσεκούρι την περσική δύναμη. Παρατηρούμε, όμως, ότι ο Ηρακλής είναι πεζός, παλεύει μόνος με το ξύλινο ρόπαλό του, ενώ η Αμαζόνα είναι έφιππος, κρατώντας στα χέρια της το σιδερένιο τσεκούρι.

Κι ο Ρήγας δείχνει σ’ αυτήν την παράσταση πως η δύναμη του πνεύματος, που αντιπροσωπεύει ο Ηρακλής με το ξύλινο ρόπαλό του, νικά τη δύναμη της ύλης, το σιδερένιο αμφίστομο τσεκούρι, τη δύναμη των σιδερένιων αρμάτων. Ο Ρήγας προσφέρει μήνυμα αισιοδοξίας στους συμπατριώτες Έλληνες, πως η Ελληνική πνευματική δύναμη θα νικήσει τη δύναμη των βαρβαρικών ασιατικών δυνάμεων. Γι’ αυτό, εξάλλου, τονίζει με έμφαση για τη δύναμη του πνεύματος στο 22 άρθρο των Δικαιών του Ανθρώπου: “Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή, με την οποία λάμπουν τα ελεύθερα έθνη”.

Ο διδακτικός ρόλος του γεωγραφικού χάρτη

Ο Ρήγας γέμισε τη Χάρτα του με ιστορικές πληροφορίες, διδάσκοντας έτσι και το πως θα πρέπει να χρησιμοποιείται ο γεωγραφικός χάρτης. Δεν θα είναι μια απαρίθμηση των πόλεων και των στεγνών γεωγραφικών δεδομένων, αλλά να εμπλουτίζεται με ιστορικά γεγονότα έτσι ώστε να ενισχύει την ιστορική μνήμη. Στον γεωγραφικό χώρο να καταχωρίζεται η σχετική ιστορία του τόπου, να “δένεται” ο γεωγραφικός χώρος με τον ιστορικό χρόνο. Ο Ρήγας με τη Χάρτα του δείχνει στους

¹⁶ Βλ. Ρήγα Βελεστινλή, Χάρτα της Ελλάδος..., Βιέννη 1797, φύλλο 3.

¹⁷ Κ. Αμάντου, Ανέκδοτα έγγραφα., ο.π., σελ.33.

¹⁸ Λ. Βρανούση, Ρήγας, Αθήνα, (1954), σελ. 49.

Έλληνες για ποιόν ένδοξο ιστορικό χώρο θα πολεμούσαν.

Ο Ρήγας Βελεστινλής κατόρθωσε με την Χάρτα του να δώσει στους Έλληνες ένα σημαντικό μήνυμα, να τους δείξει για ποιόν ένδοξο χώρο, για ποιά προγονική ιστορία θα άρπαζαν τα άρματα και θα πολεμούσαν. Κι αυτό το πέτυχε ιδιαίτερα με την Χάρτα του. Όπως μάλιστα σημειώνει ο αυστριακός υπουργός Πέργκεν στην αναφορά του στον αυτοκράτορα Φραγκίσκο, στις 29 Δεκεμβρίου 1797, ο Ρήγας *“εζήτησε να παρασκευάση το επαναστατικόν του σχέδιον δια του ενιαύθα προσηρητημένου χάριτου του χαραχθέντος εν Βιέννη και το μεγαλείον της Ελλάδος παριστώτος”*. Χαρακτηριστικά είναι, πάντως, και αυτά που ο Λ. Βρανούσης σημειώνει ότι ο Ρήγας Βελεστινλής με τη Χάρτα του *“ερχόταν να δείξει παραστατικώτατα την έκταση και ακτινοβολία του αρχαίου και νέου Ελληνισμού, να αναγράψει τις αρχαίες ελληνικές ονομασίες πλάι στα σημερινά ονόματα, να θυμίση όλα τα ιστορικά γεγονότα, πολέμους νίκες “κατά βαρβάρων” πολιτείες κάστρα και λείψανα της προγονικής δόξης, να διδάξη στον υπόδουλο Ελληνισμό “τι έχασε, τι έχει, τι τον πρέπει”*.

Με την ανακοίνωση δόθηκαν συνοπτικά τα μηνύματα, τα οποία ο Ρήγας Βελεστινλής περνά μέσα από την Χάρτα του στους Έλληνες, για να τους προετοιμάσει και στη συνέχεια, να τους ωθήσει στον τιτάριο αγώνα της επανάστασης, προς απόκτηση της ελευθερίας και την δημιουργία της “Νέας Πολιτικής Διοικήσεως”, της Δημοκρατικής Πολιτείας που οραματιζόνταν.